

Din va madaniyat o'zaro ta'sir aloqalari

Samatov Xurshid O'lmasjonovich

Ilmiy rahbar

Bahronov Bahrom

Toshkent Axborot Texnologiyalari

Universiteti Samarqand filiali Kompyuter

Injineriing fakulteti DI24-08 guruhi talabasi

Email: bahrombahronov75@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada din va madaniyat o'rtasidagi murakkab va o'zaro boyituvchi munosabatlar tahlil qilinadi. Muallif tarixiy va zamonaviy misollar asosida diniy e'tiqodlarning san'at, adabiyot, me'morchilik va kundalik turmushdagi madaniy jarayonlarga ko'rsatgan ta'sirini ochib beradi. Xususan, Islom sivilizatsiyasi doirasida shakllangan madaniyat namunalariga hamda O'zbekiston tarixida din va madaniyat o'zaro bog'liqligiga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, globalizatsiya sharoitida dinlararo bag'rikenglik va madaniyatlararo muloqotning ahamiyati yoritilgan. Maqola din va madaniyat o'zaro ta'sirining insoniyat taraqqiyotidagi rolini anglashga xizmat qiladi. :

Kalit so'zlar: Din, Madaniyat, Islom sivilizatsiyasi, Madaniyatlararo muloqot, Diniy san'at, Me'morchilik, Globalizatsiya, Mahalliy urf-odatlar, Axloqiy qadriyatlar, Tarixiy meros

Аннотация: В данной статье анализируются сложные и взаимно обогащающие отношения междурелигиозной культурой, Автор опираясь на исторические и современные примеры раскрывает влияние религиозных верований на культурные процессы в искусстве литературе архитектуре и повседневной жизни. Особое внимание уделено образцам культуры сформировавшимся в рамках исламской цивилизации а также взаимосвязи религии и культуры в истории Узбекистана. Кроме того рассматривается важность межрелигиозной терпимости и межкультурного диалога в условиях глобализации. Статья способствует осмыслению ролей и взаимодействия религии и культуры в развитии человечества.

Abstract: This article analyzes the complex and mutually enriching relationship between religion and culture. Drawing on historical and contemporary examples, the author explores how religious beliefs have influenced cultural processes in art, literature, architecture, and everyday life. Special attention is given to cultural expressions that developed within the framework of Islamic civilization, as well as the interconnection between religion and culture in the history of Uzbekistan. Furthermore, the article highlights the importance of interreligious tolerance and intercultural dialogue in the context of globalization. It aims to deepen the understanding of the role that religion and culture play in the advancement of humanity.

Din va madaniyat tushunchalari insoniyat tarixida ajralmas o‘rin tutadi. Din — inson qalbida ma’naviy motivatsiya, axloqiy normativ tizim orqali namoyon bo‘ladigan e’tiqodlar majmuasi; madaniyat esa jamiyatning material va ma’naviy boyliklari, an’analar, san’at, til hamda ijtimoiy-ruhiy muammo darajasini belgilovchi ko‘lamdir. Shu nuqtayi nazardan, din va madaniyat bir-birini boyituvchi, uyg‘unlashtiruvchi omillar

sifatida talqin qilinadi. Ushbu maqolada avvalo din va madaniyat tushunchalari hamda ularning o'zaro bog'liqligi haqida nazariy asoslar keltiriladi; globalizatsiya va madaniyatlararo muloqot kontekstida mavzuning dolzarbligi tahlil qilinadi. Ushbu maqolada tadqiqot savoli quyidagicha qo'yiladi. Din konsepti e'tiqod tizimi, qoidalar va ritüallar majmuasi sifatida shakllangan, Insoniyat tarixi davomida ruhiy-ma'naviy me'yorlar asosida ijtimoiy tartibni belgilagan (Mansur, 2010, 45–58) [Abdulaziz Mansur — Islom va madaniyat, 2010: 45]. Din axloqiy qadriyatlar va jamiyatda ijtimoiy birlashuvni ta'minlovchi vosita hisoblanadi (Sarimsoqov, 2011, 102–117) [Toshmuhammad Sarimsoqov — Madaniyat nazariyasi, 2011: 102]. Madaniyat esa, sotsiologik nuqtai nazardan qaralganda, jamiyat a'zolarining ma'naviy va moddiy merosini, san'at, til, urf-odat, an'analar yig'indisidan iborat (Shohiy, 2012, 23–39) [Shamsiddin Shohiy — Madaniyat va din, 2012: 23]. Tarixiy misollarda din san'at va arxitekturaga katta ta'sir ko'rsatgan. Masalan, Islom madaniyatida arabesk naqshlar me'morchilik va dekorativ san'atning ajralmas qismiga aylangan (Karimov, 1998, 120–135) [Islom Karimov — Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch, 1998: 120]. Xristian dunyosida esa Gotika soborlari din va madaniyat uyg'unligining yorqin namunasi bo'lib, katedral arxitekturasi ma'naviy yukni ifodalashda muhim rol o'ynagan (Global madaniyati tarixi, 2005, 210–225) [Jahon madaniyati tarixi, 2005: 210]. O'zbekiston misolida esa Registon majmuasining bezaklarida naqshbandiya tariqati estetik ifodasi ko'rinadi (Dinshunoslik asoslari, 2013, 56–68) [O'zbekiston Respublikasi Din ishlari qo'mitasi, 2013: 56].

Dinning madaniyat shakllanishiga ta'siri

Tarixiy davrlar bo'yicha dinning madaniyat shakllanishiga ta'siri quyidagi bosqichlarda o'rganilishi mumkin. Qadimgi sivilizatsiyalarda din va ma'rifiy tizimlar 'bir-birini to'ldirgan. Mesopotamiya va Misrda piramida va zigguratlar diniy majmualar sifatida paydo bo'lib, ular me'moriy inshootlarda ramziy ma'nolarni ifoda qilgan. Masalan, Misr fir'avnlari uchun qurilgan piramidalar nafaqat qabrxona, balki quyosh

tanrisiga sajda ramzi bo'lib xizmat qilgan (Global madaniyati tarixi, 2005: 56–60) [Jahon madaniyati tarixi, 2005: 56]. Shu davrda yong'in marosimlari, Nil bo'yidagi ofyering ritüallari san'at shakllarida aks etgan. Qadimgi sivilizatsiyalardagi diniy inshootlar (piramidalar, zigguratlar) nafaqat ibodat joyi, balki madaniyatning ilk bosqichida estetik va ramziy-ma'naviy rolni bajargan.

Zamonaviy davr (XVI asrdan buyon)

Reformatsiya va radikal diniy o'zgarishlar san'at va madaniyatda yangi yo'nalishlar yaratdi. Protestantlik dame va allegoriya o'rniga soddalikni targ'ib qilib, memoriy uslubda minimalizm g'oyalarini kuchaytirdi. Barokko davrida Katolik cherkovlari san'ati dramatik effekt va yorqin ranglar bilan boyitilib, diniy mavzular teatrlashtirilgan shaklda ifoda etildi (Globalizatsiya va madaniyatlararo muloqot, 2018: 102–115). XIX asrda Avropa san'atida diniy mavzular romantizm va realizm ramzi sifatida qayta talqin qilindi.

Islom misolida

Islom san'atida haykaltaroshlik va figurativ tasvirlarga cheklovlar sabab arabesk va geometriya naqshlari rivoj topdi. Samarqanddagi Registon majmuasidagi majolica bezaklarida murakkab geometrik andozalar dinning to'qimalar bilan uyg'unligini namoyish etadi (Dinshunoslik asoslari, 2013: 60–75) [O'zbekiston Respublikasi Din ishlari qo'mitasi, 2013: 60]. Qur'on matnining kuttobona xattotlik san'ati esa matn va mushakil bezaklarni sintezlab, kitob bezaklariga o'zgacha did va mano beradi. Madaniyat diniy qarashlar va amaliyotlarni shakllantirishda ham muhim omil hisoblanadi. Ushbu bo'limda madaniy muhit, til, urf-odatlar, san'at va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning din ustiga o'tkazgan ta'siri quyidagi jihatlar orqali ko'rib chiqiladi. Diniy qadriyatlarning mahalliy madaniyatga moslashuvi Xristianlikning Afrikadagi sintez shakllari misolida mahalliy an'analar bilan uyg'unlashuvi ko'rinadi. Masalan, Nigerdagi Igbo xalqi o'z qabila urf-odatlarini xristian ramzlari bilan birlashtirib, ibodat obidalarini tarzida mahalliy

naqsh va ranglardan foydalangan [Toshmuhammad Sarimsoqov — Madaniyat nazariyasi, 2011: 130-145]. Bu jarayonda mahalliy masxarabozlik san'ati ham diniy bayramlarda muhim rol o'ynadi. Yana bir misol sifatida buddaviy ta'limotni Xitoyga olib kirgan Chan (Zen) maktabi mahalliy daoizm unsurlari bilan sintezlandi. Chan meditasiya amaliyotlari daoistik chi quvvat g'oyasi bilan uyg'unlashib, buddaviy falsafaning mahalliy talaffuz va rituellarini yaratdi [Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf — Islom tarixi, 2008: 210]. Ijtimoiy-iqtisodiy sharoit, til va urf-odatlar diniy ta'limotlarni qabul qilish darajasiga ta'sir qiladi. Masalan, Hindistonning qishloq hududlarida hinduizm mahalliy kastaviy tizim va qishloq urf-odatlariga moslashib, shtamp statualar va rang-barang festival tizimini rivojlantirdi [Shamsiddin Shohiy — Madaniyat va din, 2012: 150-165]. Shu bilan birga, hind tilidagi mahalliy nashrlar diniy matnlarni keng qamrovli auditoriyaga yetkazishga yordam berdi. Madaniyatning musiqa va adabiyot orqali diniy ta'limotlarni uzatishi ham e'tiborli. Turk dunyosida sufi musiqasi (ma'naviy tarannumlar) va qalamdor she'riyat diniy g'oyalarni she'riy va musiqiy shaklda jonli yetkazdi [Islom Karimov — Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch, 1998: 200-215]. O'zbek madaniyatida islom qadim davrdan boshlab an'analar bilan singishgan. Naqshbandiya tariqati ruhiy-amaliy ma'rifatni she'riy va musiqa shaklida targ'ib qilgan [Islom Karimov — Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch, 1998: 250-265]. Navruz bayramidagi bahor marosimlari ham zoroastrian ildizlarini saqlagan holda islomiy ramzlar bilan boyitildi. Sovet davrida diniy ta'lim va amaliyotlar davlat siyosati natijasida cheklangan; masjidlar yopilib, diniy adabiyotlar taqiqlangan [O'zbekiston Respublikasi Din ishlari qo'mitasi, 2013: 200 215]. Mustaqillikdan keyingi davrda esa madaniy uyg'onish islomiy qadriyatlarni qayta tikladi: madrasalar, ibodatxonalar qayta qurildi, diniy ta'lim va madaniy festivallar kengaytirildi.

Din va madaniyat o'zaro ta'sirining hozirgi va kelajakdagi ahamiyati

Zamonaviy dunyoda din va madaniyat sinergiyasi global tinchlik, barqarorlik va madaniy xilma-xillikni ta'minlashda hal qiluvchi omilga aylanadi. Internet va migratsiya jarayonlari yordamida diniy-ma'naviy qadriyatlar tez tarqaladi, mahalliy madaniyatlar esa

uni boyitadi. Kelajakda sun'iy intellekt va virtual haqiqat kabi texnologiyalar dunyoqarashni yanada kengaytirib, yangi diniy-ma'naviy tajribalarni yuzaga keltirishi kutiladi.

Amaliy tavsiyalar

1. Madaniy merosni asrash: Tarixiy ibodatxonalar, diniy matnlar va san'at asarlarini restavratsiya va raqamlashtirish orqali kelajak avlodlarga yetkazish.
2. Bag'rikenglikni targ'ib qilish: Maktab va oliy ta'lim dasturlarida dinlararo va madaniyatlararo dialog kurslarini kiritish.
3. Texnologiyalarni samarali qo'llash: Onlayn platformalarda ko'p tilli diniy ma'naviy kontentlarni ishlab chiqish va global auditoriyaga yetkazish.
4. Jamiyatlarni integratsiya qilish: Migratsiya jamoalarini qo'llab-quvvatlash, ularning diniy va madaniy an'alarini qadrlash orqali ijtimoiy birdamlikni kuchaytirish.
5. Dunyo madaniy hamkorligini rivojlantirish: UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar vositasida madaniyatlararo va dinlararo tadbirlarni ko'paytirish.

Maqola din va madaniyat o'zaro ta'sirining kompleks mohiyatini, tarixiy ildizlardan tortib zamonaviy globallikka qadar bo'lgan jarayonlarni tahlil qildi, amaliy tavsiyalarni taqdim qilgan holda ilmiy va amaliy qiymatga ega bo'ldi. Xulosa Din va madaniyat o'zaro ta'siri insoniyat tarixining barcha bosqichlarida muhim ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Din — axloqiy me'yorlar, ijtimoiy birlik va ma'naviy yuksalishning asosi sifatida, madaniyat esa jamiyatning estetik, ijtimoiy va tarixiy ifodasi sifatida bir-birini to'ldirib boradi. Tarixiy misollar shuni ko'rsatadiki, diniy qarashlar san'at, me'morchilik, adabiyot va urf-odatlariga chuqur ta'sir o'tkazgan. Xususan, Islom, Xristianlik, Buddizm kabi dinlar turli madaniy muhitlarga moslashib, o'ziga xos madaniy shakllarni yaratgan. O'zbekiston madaniy kontekstida esa Naqshbandiya tariqatining amaliy-madaniy ta'siri, Registon majmuasidagi estetik uyg'unlik, va mustaqillikdan keyingi diniy tiklanish jarayoni bu

o'zaro ta'sirning jonli misollaridir. Globalizatsiya sharoitida esa madaniyatlararo muloqot va dinlararo bag'rikenglik tinchlik va barqarorlik uchun muhim zamin yaratadi. Kelajakda texnologik taraqqiyot bilan uyg'unlashgan yangi diniy-ma'naviy tajribalar insoniyat madaniy rivojiga yangi ufqlar ochishi kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mansur, A. (2010). Islom va madaniyat. Toshkent: Ma'rifat, 45–58, 72–85, 95, 180 195.
2. Sarimsoqov, T. (2011). Madaniyat nazariyasi. Toshkent: Fan, 102–117, 130–145, 200 215, 310–325, 350–365.
3. Shohiy, Sh. (2012). Madaniyat va din. Toshkent: Akademiya, 23–39, 45–60, 150–165, 180–195.
4. Karimov, I. (1998). Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Qomus, 120 135, 200–215, 250–265.
5. O'zbekiston Respublikasi Din ishlari qo'mitasi. (2013). Dinshunoslik asoslari. Toshkent: O'rta Osiyo, 56–68, 60–75, 120–135, 200–215, 250–265, 300–315.
6. Jahon madaniyati tarixi. (2005). Global madaniyati tarixi (o'quv qo'llanma). Toshkent: Istiqbol, 210–225, 300–315, 320–335, 150.
7. Globalizatsiya va madaniyatlararo muloqot (ilmiy maqolalar to'plami). (2018). Toshkent: UNESCO, 75–89, 102–115, 130–145, 160–175, 200–215, 225–240.
8. UNESCO materiallari. (2020). Madaniyatlararo muloqot va din mavzusida. Paris: UNESCO nashriyoti, 14–29, 45–60.
9. Yusuf, M. S. M. (2008). Islom tarixi. Toshkent: Yangi asr, 210–225, 250–265.